

мірою вона частково нагадувала метафору, тільки метафора є містком між двома предметами та їх позначенням, а непряма референція, на думку Ю. С. Степанова, навісний, консольний міст над бездною, який спрямований до невідомого.

Нові світоглядні позиції примушують мовознавців переглядати основи мовознавчої теорії, передусім поняття *мовного знака*. З постмодерністських позицій він тлумачиться як *порожній знак*, тобто знак, який немає жорсткої співвіднесеності з конкретним денотатом. На зміну чіткому сосюрівському виділенню плану змісту і плану вираження мовного знака приходять програма відкритості значення, що детермінована нескінченістю множин його культурних інтерпретацій. Для ілюстрації цього положення, я хочу згадати питання, яке було покладено в основу дискусій реалістів з номіналістами: “Що залишиться від імені троянди, після того, як зникне троянда?”

Атракція тих чи інших значень визначається належністю людини до певної культурної традиції, роблячи відповідний об’єкт значущим для нього, для його інтерпретації та розуміння. Звідси виникає нескінченість, відкритість значень, що обумовлює появу нових, принципово дифузних одиниць, означуване яких не має точно визначених об’єктів. Усе це у свою чергу спричинює появу нових лінгвістичних одиниць типу *концепт, симулякр, епістема* та ін., вивчення яких у порівняльно-історичному або типологічному аспекті вимагає не лише складного алгоритму зіставлення, але й чітко структурованої методики з визначенням конкретних операційних одиниць на кожному етапі дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми / Олена Олександрівна. – Полтава : Довкілля-К, 2008 . – 712 с.
2. Сусов И. П. История языкознания / Иван Павлович Сусов. – Режим доступу : [www:http://homepages.tversu.ru/~susov/](http://homepages.tversu.ru/~susov/).
3. Фрумкина Р. М. “Теории среднего уровня” в современной лингвистике / Р. М. Фрумкина // Вопросы языкознания. – 1996. – № 2. – С. 55–67.

СОЛЯРНА Й ЛЮНАРНА СИМВОЛІКА В ЛЮБОВНИХ ЗАМОВЛЯННЯХ (на матеріалі української та англійської мов)

КІРЕЄНКО К. В.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Замовляння – чи не найдавніший вид народної духовної культури, пов’язаний з дохристиянськими віруваннями, з міфологією, обрядовими магічними діями, а також з вірою в чарівну силу слова і ритму. Дослідження замовлянь є складною проблемою з кількох причин. По-перше, вони становлять найдавніший пласт словесності народу. Тому тексти, які дійшли до нас, значно деформовані. По-друге, їхня езотеричність (таємничість, своєрідний код) та сакральність (священність) стали перешкодою в їх фіксуванні та записуванні. Таємниця чарівної народної магії суворо охоронялася неписаними законами; розголошення її могло спричинити до великого лиха, тяжкого покарання,

оскільки світ цей особливий, пов'язаний з надприродними силами. По-третє, навіть з текстів, що дійшли до нас, зрозуміло, що словесне їх виголошення супроводжувалося певними діями чи символічними зображеннями, імітуваннями прикликуваної сили.

Перші дослідження семантичних особливостей замовлянь слов'янської магичної традиції і їхній зв'язок з давніми віруваннями репрезентуються працями П. Іващенко, М. Крушинського, В. Мансіки, В. Міллера, М. Познанського. Дослідженням походження замовлянь займалися М. Грушевський, І. Огієнко. Реконструкційний напрямок, що вивчає замовляння як пратекст з притаманними йому архетипами, представлений роботами Г. Барташевич, Л. Виноградової, С. Дмитрієвої, В. Топорова, В. Соколової. Сучасні вчені Г. Попов, О. Сидоров, В. Харитонова вивчають замовляння як психічний феномен.

Дослідження англійських замовлянь теж реалізувалося в кількох напрямках: реконструкції первинного ритуально-міфологічного змісту замовлянь (Л. Е. Гарнер, Ф. Грендон, О. Кокейн, Г. Стормз, Л. Уестон, А. Фолі); їхньої семантики та синтактики (А. Беттс, С. Гауер, Ф. Голтон, А. Дукерт, М. Нельсон, Г. Чікерінг); зв'язку з медичною практикою (А. ван Аредалл, М. Кемерон).

Замовляння були протягом багатьох століть “серцевинною святинєю язичницького світогляду та життєвого укладу” [6, с. 8]. У них перед нами постає найархаїчніший шар язичницької свідомості та язичницької культури. У замовляннях відбивається єдність зі світом природи, що втрачено сучасною людиною. Пропонована розвідка є частиною комплексного лінгвістичного дослідження і має на меті простежити відображення архаїчних уявлень, первісного світогляду, зокрема й поклоніння сонцю і місяцю, у свідомості ворожбитів української й англійської магичних традицій.

Культ небесних світил у давніх слов'ян, як і в багатьох інших народів, посідав одне з найважливіших місць у системі поглядів; він виявлявся в поклонінні сонцю, місяцю, зорям, а також сузір'ям, через які проходило сонце впродовж року. Із цим культом були пов'язані вірування про роль і вплив небесних світил на життя людей та зміни природи, що відбувалися під впливом змін у розташуванні сонця, фаз місяця, зоряних плеяд (таких, як зміна пір року, збільшення чи зменшення дня і ночі). Як не дивно, але спочатку перше місце в цій групі відводилося місяцю (люнарний культ, тобто вшанування місяця). Вважалося, що саме він керує небесними водами, дощами та росами, колообігом води, а відтак – впливає на врожай. Тому його вшановували спеціальними жертвними стравами – пирогами та варениками у вигляді неповного місяця [4, с. 60]. О. Знойко зазначає, що слово “пиріг” – з доіндоевропейської мови означає “хліб місяця” [3, с. 219]. Пироги та вареники з начинкою дарів поля виготовлялися на знак поклоніння місяцю і були обов'язковою стравою свят з нагоди першої фази місяця [4, с. 60]. Про місяць здавна кажуть: *“Гарно і при місяці, коли сонця немає”*, *“Місяць – отець, зізда – матка, сонце – їх дитятко”*; якщо вперше побачиш молодий місяць, перехрестися, щоб щастило. Із цим словом-поняттям пов'язані традиційні епітети: світлий, ясен, Божий, повен, щербатий, рогатий. У народі його називали “нічним Божим оком”, “козацьким (бурлацьким, котячим) сонцем”, бо

“світить місяць, та не гріє”, “від місяця не зріє пшениця”, “і місяць світить, коли сонця немає”. Місяць здавна об’єкт легенд, зокрема про двох братів-ворогів (за християнською легендою, Каїна та Авеля), тому гори й долини, які бачимо на Місяці у вигляді плям, – це нібито два брати-вороги, один з яких тримає іншого мертвим на вилах. Також місяць є традиційним народнопісенним образом, уособленням коханого або ж його вірного супутника, що осяває дорогу до чи від милої: *“Ой не світи, місяченьку, не світи нікому, Тільки світи миленькому, як іде додому”*. З місяцем здавна пов’язують розвиток рослин і стан здоров’я людей, їхню фізичну красу (*“Молодик-звоздик, тобі роги красні, мені очі ясні!”*, *“Місяцеві на підповня, нам на здоров’я”*).

За віруваннями, повний місяць впливає на людину, якщо прямо світить, коли та спить; вона може стати “місячною людиною”, сновидою [2, с. 369].

Пізніше головна роль перейшла від місяця до сонця (солярний культ, тобто поклоніння сонцю), яке відіграло не менш важливу роль у сільськогосподарській праці. Сонце теж ушановувалося спеціальною жертвовною їжею – круглими печеними бабками (білими хлібцями) [4, с. 60].

Зоря (астральний культ, тобто вшановування зірок, сузір’їв та небесних світил, згодом – загальна назва культу вшанування небесних світил) уважалася божеством, що передавала людям різні повідомлення, зокрема в міфах сповіщала про народження богів і початок творення всесвіту. Особливого значення набувало поклоніння сузір’ям та скупченню зір – Чумацькому Шляху [4, с. 60–61].

Про астральний культ праукраїнців свідчать археологічні знахідки – розетки, хрести, свастики, трикветри, що вказують на стародавнє вшановування сонця, а також тексти давніх колядок, наприклад, у запису Є. Желехівського: *“Ой як то було з початку світу, Як ще не було неба, ні землі? Ой, на морі одна павутинка, На тій павутинці три товариші: Єден товариш – яснее сонечко, Другий товариш – ясний місяченько, Третій товариш – дрібний дощенько”*. Весільні пісні засвідчують уподібнення молодих до небесного подружжя – Місяця та Вечірньої Зорі, а їхніх батьків – до батьків усесвіту – Неба і Землі. Головним астральним богам у давній Україні були присвячені дерева, птахи, тварини: дуб – Перуну і Сонцю, ясен – Перуну й Арею, береза – Ладі, клен – Полелю [2, с. 19].

Кельтське язичництво, як і праслов’янське, було політеїстичним й анімістичним. Релігійні вірування і практики кельтів були відмінними в різних кельтських місцевостях, зокрема в Ірландії, Британії, Кельтиберії, Галлії, Галатії, землях уздовж річки Дунаю. Але все ж таки можна відзначити спільність кельтського язичництва цих місцевостей. Кельти поклонялися силам природи, не відтворюючи їх у людській подобі. Деякі боги кельтів були обожнюванням основних природних явищ, таких, як сонце, вода, грім. Таким божествам поклонялися всі кельти, але в різних місцевостях вони часто називалися різними іменами. Прикладом цього був солярний бог Луг (Lugus), який згадується в пізній ірландській міфології як Луг (Lugh) і пізніше у валлійській міфології під ім’ям Ллеу Ллау Гифс (Lleu Llaw Gyffes). Lughnassa, день літнього сонцестояння, вшановував славу сонця й сил природи [9, с. 12].

Кельтські релігійні традиції зазнали романізації в результаті завоювання

Римською імперією кельтських територій. Прикладом цього була загальнокельтська богиня-мати Дану в Ірландії або Дон в Уельсі, що зазнала ототожнення з римською богинею рослинного і тваринного світу, жіночності й родючості Діаною, уособленням Місяця.

Місяць – найчастіше згадувана в замовляннях магічна астральна сила, повновладний “князь” нічного світу. Його царственість задано через такі означення, як “князь”, “княжич”, “Володимир” – ім’я загальноміфологічного князя також і в київських билинах та колядках. “Адам” або ж “Адав’евич” (перекручене “Адамович”) – прізвисько, яке несе ще одне значення – первісності місяця у світобудові (відоме в багатьох народів повір’я, ніби тіні на місяці – то перші люди Землі, прабатьки людського роду). У місяця – знаки княжої (царської) влади: “золота корона” і ще більш архаїчні “роги золотії” [5, с. 199–200].

Фази місяця також фігурують у замовляннях: це “молодик”, “підповня” і “повня”. Проте регулярними атрибутами місяця є лише “молодий”, “молодик”, що зумовлене аграрними та медичними уявленнями стародавніх народів. Зростання всього живого приурочене до молодика, сповільнення рослинних і тваринних процесів – до місяця на ущербі. Отже, магічні ритуали “на ріст”, “на добро” концентрувалися саме в першій місячній чверті. Подібним чином пояснюється ще одне наймення місяця – “май”; ідеться про стан на шляху до “розмаю”, розквіту і повноти природного буття [5, с. 200].

Християнізація торкнулася місяця (так само, як і інших язичницьких персонажів замовлянь) у своєрідній формі. Імена та атрибути (а для міфу це одне й те саме – імена тут є “скам’янілими” атрибутами) замінюються, але так, щоб давня функція, язичницька семантика збереглися, вони заміщені аналогічними за своєю функцією та семантикою християнськими іменами та предметами. Звідси – і перенесення на язичницький місяць ролі архангела Михаїла, судді й охоронця Всесвіту; звідси і “хрест золотий” – християнський атрибут місяця, що збігається з його язичницькими атрибутами влади й оберігання (двоєвірна свідомість сприймала хрест передусім, якщо не виключно, як оберіг: не дарма при ворожінні та інших ритуальних контактах з темними силами належало хреста знімати) [5, с. 200]: *“Місяцю молодий, На тобі хрест золотий! І ти ясна зірниця – Місяцева супутниця! Станьте мені в допомозі: Хай до мене милий, коханий (Іван) пригорнеться! Як ти, місяцю, сяєш Богові й людям, Щоб я так сяла і вгодна була Богові, (Івану) та людям”* [1, с. 221].

Місяць у замовляннях – “ясний”, але епітет означає тут не так світло, як царствену саяноту: не випадково місяцеві часто належить інший епітет – “золотий”, тобто колір ієрархічного верховенства, який має священну семантику первісно фізичної, а згодом і міфологізованої природи [5, с. 201]: *“Місяцю молодий, ти як серп золотий! Хай тобі буде на підлов’я. А мені – на здоров’я! Є у тебе три сестриці: запєка, зануда, завара. Ти запєку запєчи, Ти зануду зануди, Ти завару завари, А до мене милого, коханого приведи!”* [1, с. 222]

Ще один постійний епітет, що підтверджує верховенство місяця – “високий” (“високо літаєш” [7, с. 36]). Місяць стоїть понад усім язичницьким усесвітом

(“усі перед тобою” [7, с. 37]), він – усевидець і усезнавець (“ти все бачиш, ти все чуєш” [7, с. 36]), князь і суддя, верховний жрець, провісник і ясновидець. Саме тому він знає і всю правду про світ та позасвіття – в такому, а не в морально-християнському, сенсі він “праведний” [5, с. 201].

Особливе значення в замовляннях має зв'язок місяця зі світом мертвих. У язичницькому космосі мертві – не “поза світом”, а в “іншому світі” стосовно живих, неперехідної межі між світами тут немає. Оскільки язичницька ніч – “інший день”, так само і місяць – “інше” сонце, “нічне” сонце, він цілком логічно стає “сонцем мертвих”. Місяць буває в царстві мертвих, добре про нього обізнаний. Проте, реконструюючи найдавнішу логіку, можна сказати й протилежне: місяць відає все саме тому, що він причетний до всезнаючого, повновладного й охоронного світу предків-мерців. Подібно до новорічних колядників, що приносять “звідти” блага вість про майбутнє живих на цілий рік, – місяць “звідти” несе щодоби свою ясновидючість і повновладність [5, с. 201]. В англосаксів місяць асоціювався з жінкою та її родючістю, місячним циклом, живленням і силами темряви. Місяць, правитель ночі й темряви, репрезентує вологу, інтуїцію, емоцію, морський приплив і відплив, психіку, настрій і божевілля. Місяць утілює час, тому що його фази дали людству перший календар [8, с. 233].

У давні часи Місяць уважали джерелом родючості всього, а його світло – необхідним для рясного врожаю й людської плодючості. Люди вірили, що жінка вагітніла за допомогою місячного світла. Жінки, які хотіли завагітніти, спали під світлом Місяця. Фази місяця правили всіма аспектами життя людини. На наростаючий місяць робили ритуали на щастя, удачу, багатство, любов, бо все росте й збільшується, наливається соком [8, с. 233–235]. Любовні замовляння рекомендувалося здійснювати в понеділок – день Місяця [9, р. 105] або в п'ятницю – день Венери [9, р. 90]: *“Through violet haze my love I call, When moonlit raze upon him fall. And by moon's power help him see, Our love is seen and meant to be. And let it be done, that it harm no one”* [9, р. 105].

На спадний місяць усе зменшується й руйнується, тому робили ритуали наслання смерті, хвороби, а також вигнання нечистої сили й відсушки – замовляння на розлучення закоханих [8, с. 233–235]. Місяць був безликою силою до 2600 р до н. е., коли був персоніфікований у місячну богиню, Велику Богиню, що дає все бажане під час своєї наростаючої фази й руйнує все під час своєї спадної фази. Велика Богиня ввібрала плодючу силу місяця й стала захисницею й помічницею жінок. Як руйнівниця, вона могла насилати сильні дощі, зливи, повіні, бурі. Велику Богиню асоціювали з коровою, козою або биком, чиї роги репрезентували півмісяць чи рогатий місяць [8, с. 233–234].

Сонце – “денне” божество замовлянь. Утім, не зовсім денне: час доби у зв'язку із сонцем або не згадувано (за винятком узагальненої формули “добрий день тобі ...”), або відзначено як “схід”, “досвіт”. Згідно з ритуальною практикою найбільш значна і впливова пора сходу сонця. Так що сонце замовлянь – це передусім ранкове божество. Епітети-титули сонця (до речі, найчисленніші з-поміж усіх світил) схожі на княжі титули місяця. Сонце “яснее”, “святе”, “прекрасне”, “чисте”, “краснее”, “величне”, “поважне”. Помітний, однак, більший акцент на величі й красі, менший – на

ясновидющості та первісності [5, с. 204].

Впадає у вічі скупість або відсутність солярної атрибутики, особливо за контрастом з багатою атрибутикою місяця. Внаслідок цього сонце стає більш узагальненим і менш предметним. Щоправда, сонце є найавторитетнішим божеством в аграрних замовляннях. Аграрна магія слов'ян відкладалася у відомих нам замовляннях лише незначною мірою; величезна більшість словесних заклиналних формул аграрного циклу збереглася в колядках та щедрівках, де небесні світила досить жорстко й однозначно співвіднесені зі структурою родини: місяць – чоловік, господар; сонце – жінка, господиня; “ясні зірки – їхні дітки” [5, с. 205].

Сонце в замовляннях немов розділене на дві іпостасі: світло і жар. Світле сонце осяває весь світ, роздає йому милості (“доброту”, “красу”, “любощі”, “милощі”), а також матеріальне процвітання: *“Добрый день тобі, сонечко ясне. Ти святе, ти ясне-прекрасне; ти чисте, величне й поважне; ти освіщаєш гори і долини і високі могили, – освіти мене, рабу Божу, перед усім миром християнським: добротою, красою, любощами й милощами; щоб не було ні любійшої, ні милійшої до раби Божої народженої, молитвяної (Марії). Яке ти ясне, величне, прекрасне; щоб і я така була ясна, велична, прекрасна перед усім миром християнським на віки віків, амінь”* [1, с. 219].

Жарке сонце пов'язане із замовляннями від кровотечі, воно зупиняє “запікає” кров на ранах. Такий зв'язок життєдайного сонця і живодайної крові міфологічно цілком логічний [5, с. 205–206]. Кельти не поклонялися сонцю, але розглядали його як символ світлого божественного начала. В англосаксонській магійній традиції рекомендувалося звертатися по допомогу до Сонця в неділю: *“Candle red and Sun above, Kindle passion in my love. Let him know not any fear. The time is right. The day is here”* [9, p. 107].

Отже, підсумовуємо все вищесказане таким чином. Замовляння – це складова частина зафіксованої у фольклорі архаїчної етнічної картини світу. На глибинному рівні вони є продуктом найдавнішого магійного світогляду, для якого характерна віра у всеосяжний зв'язок усього суцього, в безперервність буття, емоційно-образне сприйняття світу, уособлення природи. На мовленнєвому рівні зазначені світоглядні особливості відображаються передусім у таких різновидах замовлянь, як замовляння-діалоги, епічні замовляння, а також у різноманітних засобах уособлення й персоніфікації, зокрема Сонця і Місяця. Плідним для подальших студій у цьому напрямку ми вважаємо розвідки про лінгвокультурологічний і когнітивний аналіз відображення в замовляннях водної, рослинної і тваринної символіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ви, зорі-зориці... : Українська народна магійна поезія : (Замовляння) / Упоряд. М. Г. Василенко, Т. М. Шевчук. – К. : Молодь, 1991. – 336 с.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
3. Знойко О. П. Міфи Київської землі та події стародавні / Олександр Павлович Знойко. – К. : Молодь, 1989. – 304 с.
4. Лановик М. Б. Українська усна народна творчість / М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. – К. :

Знання-Прес, 2001. – 591 с.

5. Новикова М. Коментар / М. Новикова // Українські замовляння / Упоряд. М. Н. Москаленко. – К. : “Дніпро”, 1993. – 308 с. – С. 199–306.

6. Новикова М. Прасвіт українських замовлянь / М. Новикова // Українські замовляння / Упоряд. М. Н. Москаленко ; авт. передм. М. О. Новикова. – К. : Дніпро, 1993. – С. 7–29.

7. Українські замовляння / Упоряд. М. Н. Москаленко. – К. : “Дніпро”, 1993. – 308 с.

8. Guiley R. E. The Encyclopedia of Witches, Witchcraft and Wicca / Rosemary Ellen Guiley. – N. Y. : Facts On File, Inc., 2008. – 437 p.

9. Johnstone M. Encyclopedia of Spells / Michael Johnstone. – L. : Arcturus publishing Limited : Capella, 2003. – 200 p.

ПРЕДИКАВНЫЙ ПРИЗНАК В ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА

МАНАЕНКОВА М. П.

Мичуринский государственный педагогический институт

Двусоставные признаковые предложения (ДПП) [3, с. 41] репрезентируют уникальный фрагмент языковой картины мира, представляющий собой лингвистическую интерпретацию мыслительной категории признака как “видового отличия сущности” (по Аристотелю). Этот микромир устроен сложно и объемно, так как в нем приобретают значение и эксплицируются основные элементы универсального понятийного смысла в концептуальной картине мира. Они предназначены для связи концептуальной речемыслительной деятельности говорящего со всем многообразием объектов окружающей действительности, в том числе мыслительных конструктов, с позиции их ценности разного рода – качественной, количественной, оценочной [5]. В процессе построения такой ценностной картины мира язык выполняет не только свою знаковую и структурную, но и познавательную функции. Для того чтобы понять сущность номинативного механизма языка, необходимо комплексно исследовать семантические, грамматические и прагматические особенности репрезентантов предикативного признака в русских ДПП.

Известно, что истинное значение той или иной сущности становится понятным, если предположить, что было бы, если бы ее не было. Без двусоставных признаковых предложений невозможно даже сказать, каким был бы без них язык, поскольку именно эти предложения, актуализирующие грамматический признак, позволяют нам не только видеть окружающий, но и осознавать внутренний мир во всем многообразии и индивидуальной неповторимости.

Актуальность настоящего исследования обусловлена необходимостью определения объема ДПП как особого классификационного подразделения и их роли в создании целостного образа мира как результата всей духовной активности человека. Данное исследование требует анализа взаимодействия всех трех аспектов функционирования языковых средств – в системе – семантического, грамматического и прагматического. Рассмотреть такое взаимодействие и представить с его помощью функционально-семантическую организацию языковых единиц как отражение понятийного содержания